

ARCHÍVUM

**FERENCZI SÁNDOR ÉS A PÁLOS
(PROPPER) CSALÁD***Kapusi Krisztián*

Olvasom Axel Hoffer tanulmányában az alábbi sorokat: „Gizella (született Altschul) családja közeli ismeretségben volt a Ferenczi családdal, Sándor szülővárosában, Miskolcon. Amikor Ferenczi apja meghalt (ekkor Sándor tizenöt éves volt), az Altschul család még közelebb került Ferencziékhez”.¹ Meglódul a fantáziám! Elképzeltetők tehát egy napsütötte pillanat, amikor a tizenéves Ferenczi Sándor rácsodál az ismerős Altschulék gyönyörű ifjú hölgyé serdült lányára, a kamasz mély tekintete pedig feltűnik a nyolc évvel idősebb Gizellának ... Szóval, elméletileg lehetnének effélék a másfél évtizeddel később beteljesülő szerelem ősimpulzusai? Regényszövevénybe illő fikció, a Ferenczi biográfia szempontjából viszont szerencsésebb megvizsgálni, hogy Axel Hoffer idézett tézise összhangban van-e a levéltári forrásokból kikerülő, sajnos eléggé szórványos adatokkal!

A pszichoanalitikus Ferenczi Sándor, szerelmi háromszögben egy férjzett asszonnyal (Pálos Gézáné Altschul Gizellával) és annak ifjú leányával (Pálos Elmával) – meglehetősen közismertté vált részlete az életrajz magánéleti vonulatának. A kapcsolat genezisével összefüggésben szokás utalni arra, hogy Ferenczi és Altschul Gizella még Miskolcon ismerkedtek meg. Mikor, és milyen mélységig? A budapesti „díványgabalyodás”-nak lehetnek-e vidéki előzményei? Miféle családi közegből érkezik Gizella és Elma Ferenczi életébe? Néhány tény rögzítésével, miskolci levéltárosként próbálok válaszokat kapni a – talán nem jelentéktelen – részleteket firtató kérdésekre.

Dr. Propper Géza – belügyminisztériumi engedéllyel – 1894 áprilisában változtatta a saját, valamint két leánya (Elma és Magda) vezetéknevét

---

¹ Hoffer, Axel: *Bevezetés*. In: *Sigmund Freud–Ferenczi Sándor Levelezés II/1*. (Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest, 2002, 9–46.) 11. oldal.

Pálosra.² Gizella asszony neve külön dokumentáció nélkül, értelemszerűen módosult. A család akkor már Budapesten lakott. Beindult dr. Pálos karrierje: 1891-ben segédfogalmazói munkakörrel került a kereskedelemügyi minisztériumba, ahol utóbb fogalmazóként, 1904-től segédtitkárként dolgozott. Munkahelyet váltott 1907-ben: élete végéig (1919) bíró volt a szabadalmi hivatalnál. Párhuzamosan, 1909-től a HÉV Rt. igazgatóságának is tagja volt.³ Feltételezhető, hogy a magas beosztással terhelt hétköznapiak során kevés ideje maradt a családi életre. A házaspár kapcsolatának a komoly korkülönbség sem kedvezhetett. Altschul Gizella 1865-ben született valahol a mai Budapest területén, Pálos Géza pedig kilenc évvel korábban Miskolcon, 1856. november 16-án látta meg a napvilágot.⁴ Előzetesen a Ferenczi Sándor – Altschul Gizella viszony borsodi megyeszékhelyhez kötődő eredetének feltárását ígértük, kronologikusan mégis a megcsalt férj, Pálos Géza családi hátterének bemutatása kíváncsított a történet elejére.

Pálos – illetve korhűn –, Propper Géza édesapja tekintélyes miskolci borkereskedő volt. Propper Ignác (Hunfalva, 1811 – Miskolc, 1889) személyesen ismerte Ferenczi Sándor apját, a miskolci könyvkereskedő Ferenczi Bernátot (Krakkó, 1830 – Miskolc, 1889). Családjaik meghitt kapcsolatát demonstrálta, hogy a komaságot Propper vállalta Ferencziék első gyermeke, Henrik születésekor (1860. március 27.).⁵ A kiegyezés korára mindkét férfi a helyi polgárság elitjébe küzdötte fel magát. Hasonló mentalitásukat tükrözte a hitközségi konfliktusok idején képviselt álláspontjuk. Miskolcon az 1863-ra felépült új zsinagóga neológ berendezése (beépített orgona, tóraolvasó a keleti falnál) kiváltotta a konzervatív hitű izraeliták haragját. A folyamatos átkozódás ellenére deklarálták a reformpártiak, hogy az „új templomban megalapított s már három év óta közörműnkre életbe léptetett korszerű isteni tisztelet változatlan feltartását nem csak kívánjuk, hanem azt minden csorbítás nélkül fenntartatni, mint több közgyűlési határozatokkal s a volt cs. k. Budai Helytartóság rendeletével bizto-

---

² Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, IV. 1905/c. Miskolc Város Tanácsának iratai, 4355/1894.

³ A Pálos Géza hivatali előmenetelével kapcsolatos adatokat lásd: *Iparjogvédelmi dokumentumok* (összeállította: Benke Zsófia. Magyar Szabadalmi Hivatal, 2003.).

⁴ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, IV. 1926. Felekezeti anyakönyvi másodpéldányok, Miskolc. 21. kötet, 121/1856. Pálos Géza „Propper Vigdor” névvel született. A magyarosítás után is használta még a Viktor nevet (váltakozón a Gézával), ezért egyes forrásokban Pálos Viktorként szerepelt.

⁵ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, IV. 1926. Felekezeti anyakönyvi másodpéldányok, Miskolc. 21. kötet, 54/1860.

sított jogunkat követeljük”.⁶ Az 1866 májusában kelt nyilatkozat aláírói között Propper Ignác és Fraenkel Bernát (aki nevét csak 1879-ben változtatta Ferenczire) is ott volt. Az ortodoxok különválása folytán, 1871-től 1875-ig két különálló hitközség működött Miskolcon: a Propper és a Fraenkel család egyaránt a kongresszusi-neológ szervezet kebeléhez tartozott.

A város főutcájának azonos oldalán lakott a két família: Ferencziék könyvesboltját és otthonát (Széchenyi u. 73, 1900-tól: 13. szám) alig ötven méter választotta el a Propper háztól (Széchenyi u. 67, 1900-tól: 3. szám). A borkereskedő portája persze csendesebb volt. Ferencziék népes családjában 1860-tól 1883-ig szinte folyamatosan csecsemők és kisgyerekek sírtak meg rajcsúroztak, ráadásul a Fraenkel nagyszülők is a fiatalokkal laktak.⁷ Propperéknél, Pálos Gézának ellenben csak egy testvére volt, Vilma nevű húga (született: Miskolc, 1861. március 1.).⁸ Ferencziékhez képest idősebb generációkat képviseltek: a családfők között közel húsz, az anyáknál hét évnyi korkülönbség volt „javukra”. A mentalitás, lakóhely és a kereskedelmi aktivitás átfedésein túli hasonlóságként, Ferenczi Sándornak és Pálos Gézának egyaránt szláv – német nyelvterületről származott az édesanyja: Fraenkelné Eibenschütz Róza Tarnóuban (1841), Propperné Devidelsz Zsófia pedig Prágában (1834) született.⁹ A tehetséges és folyamatosan gyarapodó Ferencziék mindennapjaiban atyai jóindulattal, pártoló érdeklődéssel lehetett jelen az idősebb Propper házaspár. Géza fiuk eredményeit pedig követendő példaként emlegethették a Ferenczi ház kamaszai előtt...

Propper Géza 1874 szeptemberében leérettségizett a miskolci református főgimnáziumban (több Ferenczi fiú, utóbb Sándor is ott végezte középiskolai tanulmányait). Budapesten előbb jogtudori (1884. június 15.), évekkel később (1891. június 8-án) ügyvédi diplomát szerzett.¹⁰ Időközben családot

---

⁶ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, IV. 1602/d. Miskolc Város Tanácsának iratai, 435/1867.

⁷ A Ferenczi família miskolci múltjának levéltári adatait korábban már részleteztük. Lásd: Kapusi Krisztián: *A gyermek Ferenczi Sándor és családjának miskolci története*. In: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Évkönyve X. (Miskolc, 2000. 67-86. oldal) és Kapusi Krisztián: *Könyv és iszap. Ferenczi Sándor gyermekkor*. In: MŰÚT (Miskolc), 2007/1, 50-55. oldal.

⁸ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, IV. 1926. Felekezeti anyakönyvi másodpéldányok, Miskolc. 21. kötet, 25/1861.

⁹ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, IV. 1602/g. Miskolc Város Tanácsának iratai, illetőségi ügyek. 7. kötet.

¹⁰ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, IV. 1905/c. Miskolc Város Tanácsának iratai, 4405/1894.

alapított. Feltehetően az egyetemi tanulmányai során ismerte meg Altschul Gizellát, akivel valamikor 1887 előtt (nem Miskolcon, valószínűleg Budapesten) házasodott össze. Visszatért a városba, ahol immáron ifjú családapaként kellett új otthonot teremtenie. Pálos Géza és Altschul Gizella első gyermeke a miskolci főutcára délről merőleges Szemere utca 31-es (1900-tól: kettes) számú házában látta meg a napvilágot (Elma, 1887. december 28.).¹¹ Érdekes, hogy a diplomás férj borkereskedőként kezdett dolgozni, 1888 márciusában betársult édesapja üzletébe. Altschul Gizella tehát a házassága révén került Miskolcra, egy tanult borkereskedő feleségeként adott életet két leánygyermeknek, Elmának és Magdának (Miskolc, 1889. április 28.).¹²

A gyarapodással párhuzamosan, veszteségek is érték a Propper családot. Pálos Géza húga, Vilma örömteli esemény következtében hagyta el a várost: feleségül ment a morva Weisskirchenben született Strosz Lajoshoz. Az esküvőt 1881 októberében még Miskolcon ünnepelték, de bécsi kereskedő volt az ifjú férj, és Vilma persze vele tartott a császárvárosba.¹³ Szomorúbb fordulatot hozott az 1889. esztendő. Furcsa egybeesés, hogy mindkét családfeje ugyanazon évben halt meg: Ferenczi Bernát 1889. november 25-én, Propper Ignác 10 hónappal korábban, január 16-án hunyt el. „Szervi szívbjá” okozta vesztét a tekintélyes borkereskedőnek, akit az egész város gyászolt, de leginkább vigadva, mert Propper Ignác igen nagyvonalúan végrendelkezett. Akarata szerint történt, hogy halálának napján a vagyonából 100 – 100 forintot osztottak szét a református, római katolikus és az evangélikus felekezet nincstelenjei között. Intézményi szinten ugyancsak a rászorulókra gondolt, hiszen a miskolci szegényápolóra is hagyott 100 forintot. Patronálta továbbá a nevelést és kultúrát, 300 forinttal emelve a református főgimnázium tőkét. Saját felekezetéről sem feledkezett meg, alapítványa még az 1910-es években is a legjelentősebb tétel volt a hitközségi költségvetésben (az alapítványi tőke összege 5800 korona volt, kamataiból évente osztottak ösztöndíjakat és ruhasegélyt, készpénzt meg

---

¹¹ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, IV. 1926. Felekezeti anyakönyvi másodpéldányok, Miskolc. 22. kötet, 253/1887.

¹² Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, IV. 1926. Felekezeti anyakönyvi másodpéldányok, Miskolc. 22. kötet, 91/1889.

¹³ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, IV. 1926. Felekezeti anyakönyvi másodpéldányok, Miskolc. 23. kötet, 53/1881.

¹⁴ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, IV. 1906. Miskolc Város Polgármesteri Hivatalának iratai, 15905/1912.

tűzifát).¹⁴ A borkereskedő végrendeletének érvényesüléseként 1200 forintot kapott a zsidó temetkezési szentegylet (Chevra Kadisa); 200 forintot az izraelita nőegylet.¹⁵

Propper Ignác volt a családi üzlet lelke, motorja. Röviddel a halála után, 1889 év végén a magára maradt társa, Géza fia felhagyott a borkereskedelemmel.¹⁶ Feleségével és két leányával 1890-ben költözött Budapestre. A Propper család miskolci története gyakorlatilag a végére ért. Pálos Géza édesanyja is elhagyta a várost, valószínűleg a Strosz házaspár – elsősorban Vilma lánya és unokái, Valter és Emmy – közelségét keresve, özv. Propper Ignácné Devidelsz Zsófia Bécsbe települt. Időközben a Ferenczi gyerekek is felnőttek. Sándor egyik nővére, Rebus – Mária (született: Miskolc, 1868. április 24.) Dr. Vajda Adolf ügyvéd felesége lett. Nem szűnt meg a két család kapcsolata, hiszen özvegy Propperné Bécsből Dr. Vajdát bízta meg érdekelt-segeinek miskolci képviselőjével (1890). Írásban nyilatkozott minderről precízen, ahogyan illett, két bécsi tanú előtt: az egyik hites veje, Strosz Lajos volt, a másik pedig a bécsi orvosi egyetem elsőéves hallgatója, Ferenczi Sándor!¹⁷ A miskolci eredetű barátság megmaradt tehát, Propper néni és a Strosz család otthonába bécsi diákévei alatt bejáratos volt az ifjú Ferenczi! Orvosi diplomáját 1894-ben kapta meg,¹⁸ hat év múlva, 1900-ban pedig egymásba szerettek a baráti Propper családhoz tartozó Pálos Gézáné Altschul Gizellával.

A viharos események ellenére, hosszú időn át diszkrét és titkos volt viszonyuk. A megcsalt férj nemigen akart tudomást venni felesége románcáról.¹⁹ Ferenczi és Gizella közel két évtizedes „jegyben járása”

---

¹⁵ Borsod (Miskolci Értesítő) 1889. február 28; március 14; április 4.

¹⁶ Propper Géza borkereskedését dokumentáló források: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, IV. 1905/c. Miskolc Város Tanácsának iratai, 1693/1888; 53/1890, valamint VII. 1/d. A Miskolci Királyi Törvényszék cég-bíróági iratai, 1. kötet, ct. 100.

¹⁷ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, IV. 1905/c. Miskolc Város Tanácsának iratai, 8025/1890.

¹⁸ Bár az időpont nem egyértelmű. Harmat Pál például úgy véli, hogy Ferenczi Bécsben „1895 júniusára időveszteség nélkül befejezte tanulmányait, de a záróvizsgát csak egy évvel később, 1896 júniusában tette le”. Lásd Harmat Pál: *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis*. Bethlen Gábor Könyvkiadó, 1994, 33. oldal.

¹⁹ Ferenczi írta Pálosról az 1916. november 13-án kelt levelében, hogy úgy „tesz, mintha mit sem venne észre a viszonyunkról”. Lásd: *Sigmund Freud–Ferenczi Sándor Levelezés II/1*. (Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest, 2002) 237. oldal.

alatt, formálisan tehát egyben maradt a Pálos család. Ennek volt köszönhető, hogy a Propper rokonság nem közösi tette ki a szerelmeseket, Gizellát, Ferenczit és Elmát. A hölgyek például 1905-ben társasággal nyaraltak Weisswasserben, levélíró Ferenczijük pedig nem mulasztotta el üdvözlétét küldeni a „Propper és Stross család ott időző tagjainak”.²⁰ Elma szállásadója a bécsi analízis idején (1912. január – április) „Stross úr”, „Ludwig nagybátyja”,²¹ tehát Strosz Lajos és valószínűleg a felesége, Propper Vilma (azaz Pálos Géza húga és sógora) volt. Gizella férje nem verte nagydobra a megromlott viszonyt, hozzátartozóit sem hangolta a tragikusan, ugyanazon férfit (Ferenczi Sándort) szerető neje és leánya ellen. Elma ügye intenzíven foglalkoztatta, bécsi analízisekor Freuddal akart levelezni; Ferenczi persze megelőzte és vonatkozó soraival „hóboros, önelégült” embernek minősítette szerencsétlen Pálos Gézát.²² A többszörösen megalázott férfit szívroham vitte el Gizella és Ferenczi esküvője napján...

Visszatérve Axel Hoffer téziséhez: valóban ismerhették egymást már Miskolcon is a későbbi szerelmesek. Altschul Gizella 1885-86 körül, férje révén került a városba, majd 1890-ben – immáron két leányukkal – költöztek Budapestre. Pálos Géza családja szoros kapcsolatot ápolt Ferenczi-ékkal. Gizella a miskolci időszakban húsz-huszonöt éves fiatalasszony volt, bájai éppen felkelhették az érettségiző ifjú érdeklődését. Ferenczi Sándor is 1890-ben került el Miskolcra. Megkezdte orvosi tanulmányait Bécsben, ahol ritkán vagy gyakrabban látogatta Pálos Géza édesanyját és húgának családját. Az 1900-ban szerelembe esett páros nem a századfordulón találkozott első ízben, korábban számtalanszor beszélhettek, szembe nézhettek, rengeteget hallhattak egymásról.

Gizella Miskolcon tehát férje rokonsága révén, az Altschul család sorsától függetlenül ismerte meg Ferenczi Sándort. Az asszony származásáról nem sikerült érdemi információkhoz jutni. Leányai születésekor kelt anyakönyvi bejegyzések rögzítették, hogy Altschul Gizella Budapesten született, a szakirodalom pedig az 1865-ös esztendő adta meg az esemény időpontját. Testvéreiről, Ilonáról és Saroltáról, valamint dr. Alcsutira

---

²⁰ *Sigmund Freud–Ferenczi Sándor Levelezés I/1.* (Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest, 2000) 180. oldal.

²¹ *Sigmund Freud–Ferenczi Sándor Levelezés I/2.* (Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest, 2002) 50. és 272. oldal.

²² *Sigmund Freud–Ferenczi Sándor Levelezés I/2.* (Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest, 2002) 33. oldal.

magyarosított nevű fivéréről csakis a publikált levelezésnek köszönhetően szereztünk tudomást.²³ Miskolchoz – Pálos Géza leánykérése előtt – nem kötődött Gizella családja. Utóbb viszont feltűnt még egy Altschul a városban. Gizelláék Budapesten éltek már, amikor Szegedről Miskolcra települt Altschul Lujza. Propperék és Ferencziék között félúton, a Széchenyi és a Kossuth utcák sarkán állott „Európa” kávéház (Széchenyi u. 70, 1900. után: 9. szám) felszerelését 1893 tavaszán megvásárolta, átvette a létesítmény működtetési jogát. Vendéglő üzemeltetésére, szeszesitalok árusítására is kapott engedélyt. A reménytelen kezdet ellenére, már az 1894 őszén kelt bejegyzések csődöt emlegettek. A cégíróság lajstromba sem vette, Altschul Lujza neve másfél éven belül eltűnt a helybéli közigazgatási iratokból.²⁴ Gizella és közte nem sikerült rokonságot adatolni, csupán a ritka név azonossága, a lakóhelyek és az időpontok relációja miatt tűnt érdemesnek e kávéházi intermezzo megemlítése. Az országos szakirodalom az orvos Altschul Éliás (született: Prága, 1812) nevét örököltette meg.²⁵ Gizella családi hátterének feltárása – időigényes fővárosi kutatások nélkül – összességében meghaladta a vidéki levéltáros kompetenciáját. A fentieket azért tartottuk mégis közlésre méltónak, mert a Propper rokonság szándékolatlanul sorsszerűen, de jelentős szerepet játszott Altschul Gizella és Ferenczi Sándor egymásra találásában.

---

²³ Gizella születési dátumát lásd: *Sigmund Freud Ferenczi Sándor levelezés I/1.* (Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest, 2000) 148. oldal. Ilonáról és Saroltáról: *Sigmund Freud Ferenczi Sándor levelezés II/1.* (Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest, 2002) 63. és 229. oldal. Dr. Alcsuti említése: *Sigmund Freud Ferenczi Sándor levelezés II/2.* (Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest, 2002) 158. oldal.

²⁴ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, IV. 1905/c. Miskolc Város Tanácsának iratai, 2227, 3061/1893. és 274. kötet: 8460/1894.

²⁵ *Magyar Zsidó Lexikon* (szerkesztette: Ujvári Péter. Budapest, 1929.) 673. oldal. Távoli volt a neves orvos származási helye, de láttuk, Propper Ignácné Devidelsz Zsófia is Prágában született, felmenői esetleg még rokonságban is állhattak az ottani Altschulokkal. Ennek adatolása már valóban meghaladta e sorok írójának lehetőségeit.

REGIO 2007/3. szám. **TARTALOM**

1956 EMLÉKEZETE ITTHON ÉS KÜLFÖLDÖN

EGRY GÁBOR

A politika emlékezik - emlékezetpolitikai változatok

TAKÁCS RÓBERT

Az 1956-os forradalom az orosz közgondolkodásban és történetírásban

RÁSKY BÉLA

1956 mint az osztrák történelem szerves része. Ausztriai megemlékezések
2006-ban

UKRAJNA ÉS OROSZORSZÁG: TÖRTÉNELMI NARRATÍVA ÉS
PÁRTOSODÁS

VIKTÓRIA SZEREDA

Történelmi emlékezet Ukrajna és Oroszország elnökeinek hivatalos
beszédeiben

FEDINEC CSILLA

Pártok és ideológiák Ukrajnában. Az egypártrendszerrel a politikai
tömörülésekig

CENZÚRA ROMÁNIÁBAN

GYÓRFFY GÁBOR

Sajtócenzúra a kommunista Romániában

LÁZOK KLÁRA

Könyvkiadás és cenzúra az 1950-60-as évek Romániájában

KALAUZ

DOBOS BALÁZS

Kisebbségpolitika és kisebbségpolitikai intézményrendszer
Magyarországon 1948-1993 között

SZEMLE

ROMSICS GERGELY

Többszólamú magyar kisebbségtörténet

(Bárdi Nándor - Simon Attila (szerk.): Integrációs stratégiák a magyar
kisebbségek történetében)

BOKOR ZSUZSA

Identitáskurzusok Erdélyről

(Feischmidt Margit (szerk.): Erdély-(de)konstrukciók)

KAPITÁNY BALÁZS

Erdélyi magyar népesség-előreszámítás

(Csata István - Kiss Tamás: Népesedési perspektívák Erdélyben)

LÁSZLÓ RÉKA

Olaszország bevándorlás-politikája a 21. században

(Vincenzo Cesario szerkesztette tanulmánykötetről)